

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een pleidooi voor 'temperantia': verslag van de Thorbeckelezing 2023

Riet, B. van de

Citation

Riet, B. van de. (2024). Een pleidooi voor 'temperantia': verslag van de Thorbeckelezing 2023. *Bestuurskundige Berichten*, 39(1), 23-25. doi:

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4256353>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een pleidooi voor ‘temperantia’

Verslag van de Thorbeckelezing 2023

Op 14 december 2023 vond de 15e Thorbeckelezing plaats bij Nieuwspoord, een evenement dat altijd wordt opgeluisterd met de uitreiking van de Thorbeckeprijs, een bekroning voor politieke welbespraaktheid. Na zijn afscheid van de Tweede Kamer betrad Kees van der Staaij, de ervaren ‘nestor’ van de Kamer, het podium om zijn inzichten te delen. Als SGP-kamerlid heeft hij gedurende 25 jaar actief deelgenomen aan de politieke ontwikkelingen die ons land hebben gevormd.

Het thema van de lezing stond dit jaar in teken van ‘De Polarisation in de Politiek’. Dit lijkt de afgelopen jaren een groot probleem. Zo concludeerde het Sociaal Planbureau in december 2022 het volgende: “Een ruime meerderheid van de Nederlanders maakt zich zorgen over polarisatie. Ze denken daarbij aan verslechterde omgangsvormen en verharding in het politieke en publieke debat. Ook ergeren ze zich aan uitingen die zij als extreem of radicaal ervaren” (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2022). Kees van der Staaij tempert deze ergernis, en stelt dat polarisatie er altijd al geweest is, en er altijd zal zijn.

Kees van der Staaij biedt in zijn lezing een uitgebreide verkenning van de historische ontwikkeling van politieke polarisatie in Nederland. Het jaar 1823 biedt hierbij als startpunt. Het betoog strekt zich vervolgens uit over de eeuwen en belicht de moderne tijd, met speciale aandacht voor maatschappelijke en politieke impact van hedendaagse polarisatie. Doel van van der Staaij’s betoog is om verder te gaan dan de oppervlakte van politieke polarisatie.

Een historische terugblik

Van der Staaij begint zijn betoog met een terugblik op het jaar 1823. In 1823 ontstond er een opmerkelijke scheidslijn in de Nederlandse samenleving toen

Bente van de Riet

de jonge schrijver Isaak Da Costa zijn invloedrijke pamflet “Bezwaren tegen de geest der eeuw” publiceerde. Dit werk, doordrenkt met kritiek op de Verlichting, veroorzaakte een polarisatie die verder werd versterkt door de steun van Da Costa’s voormalige mentor, Willem Bilderdijk. Bijzondere aandacht werd besteed aan het hoofdstuk over de constitutie, waarin Da Costa suggereerde dat de koning de grondwet kon herroepen, wat de regering in rep en roer bracht. Deze gebeurtenissen in 1823 markeren niet alleen een keerpunt in de politieke dialogen van die tijd, maar dienen ook als een vroeg voorbeeld van polarisatie in de Nederlandse geschiedenis. Bilderdijk en leerlingen moesten ‘verbannen worden door weldenkend Nederland’, om zo hun ‘vreemde’ gedachtegoed uit het land te verwijderen. Deze gebeurtenissen in de 19e eeuw illustreren volgens van der Staaij dat polariseren, het stevig aanzetten van tegenstellingen, van alle tijden is. Niets nieuws onder de zon. Periodes van polarisatie in maatschappij en politiek wisselen zich af zoals eb en vloed.

Na deze uitstap naar de 19e eeuw, om polarisatie voor het eerst in historische context te plaatsen, reist van der Staaij naar 1967, de tijd

van Kabinet de Jong. Een periode van politieke onrust die zijn wortels had in sociaal-culturele veranderingen en ideologische verschuivingen. Voor het eerst hadden de grote christelijke partijen geen meerderheid, maar kwamen boerenpartijen op, en boekte D66 voor het eerst een grote winst. Het politiek landschap was nooit eerder zo verdeeld. Destijds werd gesteld dat er een lange tijd van polarisatie aangebroken was. Een tijd van verdeling. Verderop in de tijd, in 2002, was de opkomst van de LPF een ander scharnierpunt in de Nederlandse politiek, waarbij de nasleep van politieke moorden en de snelle opkomst van een nieuwe partij het land verdeelde. De taal van de straat kwam voor het eerst de Kamer in. Polarisation in de Kamer groeide: Het werd allemaal rauwer, directer.

Deze episodes dienen als illustratieve casestudies van de golfbewegingen van polarisation

en periodes van politieke rust die inherent zijn aan het Nederlandse politieke landschap. “Tijden van polariseren en van polderen, tijden van oude en van nieuwe politiek, de golfbewegingen wisselen elkaar af als eb en vloed”. Van der Staaïj illustreert dit door middel van een vliegreis: Als je geen idee hebt dat bij een vliegreis ook turbulentie kan horen, als je dan óók niet weet dat het vliegtuig daarop gebouwd is, dan kan je nog al eens schrikken. Gebrek aan historisch perspectief, aan kalmte en nuchterheid, kan onterecht angst aanjagen. Alles is dan ineens een crisis en vraagt dan ook ineens om stevige maatregelen. Dit kan weer leiden tot heftige polarisation in de samenleving, tot nog grotere tegenstellingen.

Polarisation in perspectief

De lezing licht uit dat polarisation niet alleen erbij hoort, maar zelfs positief kan zijn. Polarisation kan opscherpen, duidelijk maken welke problemen urgent gevonden worden. Het helpt bij kleur bekennen als bestuur: Over de aanpak die je wilt, over de keuzes die je maakt. Politiek is toch juist de plek om keuzes zichtbaar te maken, en uiteenlopende waarden en belangen te laten zien? Bovendien kan polarisation volgens van der Staaïj politieke betrokkenheid van burgers vergroten. De opkomst van 2002 was significant hoger dan bij voorgaande verkiezingen. Veel burgers voelden zich voor het eerst écht vertegenwoordigd. De uitslag bracht niet zomaar polarisation, het maakte verschillen in de samenleving zichtbaar. Een tekort aan polarisation kan schadelijk zijn: Dan sluit politiek onvoldoende aan op de samenleving. Teveel technocratie, wat vervreemding oplevert voor veel burgers.

Daartegenover moet natuurlijk ook genoemd worden dat het feit dat polarisation erbij hoort, niet betekent dat het geen kwaad kan. De lezing benadrukte de verwoestende gevolgen van polarisation, met als sprekend voorbeeld de opkomst van de LPF na de verkiezingen van 2002 en de daaropvolgende moord op Pim Fortuyn. Polarisation kan ontsporen; en kan de veiligheid in gevaar brengen, wanneer basaal onderling respect

Collaert, J. (1574-1580). *Temperantia* [Gravure]. Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Geraadpleegd op 3 januari 2024, van <https://www.boijmans.nl/en/collection/art-works/146218/temperance>

ontbreekt. Te veel polarisatie kan niet alleen de veiligheid, maar ook de bestuurbaarheid van het land bedreigen. In tijden van een gefragmenteerd politiek landschap moet juist gezocht worden naar samenhangende en vertrouwenwekkende regeerprogramma's, waarin diverse standpunten terug te vinden. Partijen moeten elkaar opzoeken, niet uitsluiten.

Het Belang van Gemeenschappelijkheid en Temperantia

Een centraal en uitgebreid onderdeel van de lezing richt zich op het cruciale belang van politieke gematigdheid, ofwel temperantia, als een deugd die kan dienen als een krachtig tegengif voor excessieve polarisatie. Temperantia impliceert niet alleen zelfbeheersing en matiging in retoriek, maar ook een diepgaand begrip van de diversiteit aan perspectieven binnen de samenleving. Het is een oproep tot politici om hun standpunten met nuance te presenteren, waarbij ze zich bewust zijn van de nuancerings in het publieke debat.

“Door te focussen op matiging en het vermijden van extremen, kan temperantia bijdragen aan een stabiel politiek klimaat dat minder vatbaar is voor abrupte schommelingen in polarisatie”

Temperantia stelt voor dat politieke discussies en beleidsvorming gebaseerd moeten zijn op weloverwogen argumenten, gedreven door een oprechte zoektocht naar het algemeen belang. Het is niet slechts een oppervlakkige concessie, maar eerder een erkenning van de complexiteit van maatschappelijke uitdagingen en de noodzaak van evenwichtige oplossingen. Binnen het kader van temperantia worden politici aangemoedigd om open te staan voor andere perspectieven, zich in te zetten voor empathische communicatie en het versterken van bruggen tussen ideologische kloven.

Het betoog gaat verder met het benadrukken van temperantia als een instrument voor politieke duurzaamheid. Door te focussen op matiging en het vermijden van extremen, kan temperantia bijdragen aan een stabiel politiek klimaat dat minder vatbaar is voor abrupte schommelingen in polarisatie. Het pleit voor een politieke cultuur waarin deugden als redelijkheid, tolerantie en respect voor diversiteit centraal staan. Daarnaast biedt temperantia een perspectief op het bouwen van langetermijnbeleid dat minder gevoelig is voor de grillen van kortstondige polarisatie.

Schokbestendigheid

De conclusies van de lezing vestigen de aandacht op de noodzaak van schokbestendigheid in het politieke bestel. Het pleit voor een gedetailleerde evaluatie van de spreiding van bevoegdheden en het samenspel tussen verschillende machten om een veerkrachtige rechtsstaat te waarborgen, dat bestendig is tegen de golfbewegingen van polarisatie. Het dringt aan op alertheid en zorg om de stabiliteit van het politieke systeem te handhaven.

Conclusie

De lezing van van der Staaij biedt niet alleen een gedegen historisch perspectief op politieke polarisatie in Nederland, maar fungeert tevens als een pleidooi voor een evenwichtige benadering van polarisatie, waarin temperantia een cruciale rol speelt. Focus moet liggen op matiging, begrip, en respect, een streven naar een constructieve en veerkrachtige politieke omgeving. Zoals van der Staaij concludeert:

“Er is een tijd om te polderen, en er is een tijd om te polariseren, Maar laten we vooral de temperantia, de gematigdheid, hoog in het vaandel voeren.”

Literatuurlijst

[1] Sociaal en Cultureel Planbureau. (2022, 20 december). Driekwart van de Nederlanders denkt dat polarisatie toeneemt. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 3 januari 2024, van <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2022/12/29/ergernis-over-harde-toon-en-extreme-uitingen-in-politieke-en-publieke-debat>